

การต่อรองเชิงอำนาจและการเปลี่ยนแปลงความหมายของผัดไทย:
จากเมนูชาตินิยมสู่อาหารไทยยอดนิยม

Power negotiation and the changing meaning of *Pad-thai*:
From nationalist menu to popular Thai national dish

พูนพล โควินุลย์ชัย*

poonpon.kho@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

การบริโภคอาหารของมนุษย์ไม่ได้เป็นไปเพราะเหตุผลทางชีวภาพเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นกิจกรรมที่มีความหมายเชิงวัฒนธรรมซ่อนอยู่เสมอ นับตั้งแต่การถูกกำหนดว่า สิ่งไหน ใครควรบริโภคได้หรือไม่ และมีวิธีบริโภคอย่างไร ในโอกาสใด การบริโภคอาหาร เป็นการบริโภคความหมาย เป็นกระบวนการผลิตซ้ำความหมาย หรือในบางครั้งก็เป็นการสร้างความหมายใหม่ให้อาหาร อาหารกับวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีการเข้ามาปะทะต่อรองความหมายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด บทความชิ้นนี้เป็นการสังเคราะห์งานเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเสนอให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของรัฐในฐานะผู้สร้างและกำหนดความหมายของอาหารที่รู้จักกันในนามของ “ผัดไทย” เพื่อใช้ในการควบคุมจัดระเบียบทางวัฒนธรรมของคนในประเทศให้เป็นบรรทัดฐานเดียวกัน เพื่อสร้างความเป็นไทยในสมัยจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ต่อมาผัดไทยมีความหลากหลายทั้งประเภทและส่วนผสม ซึ่งต่างจากรูปแบบเดิมที่ถูกกำหนดอย่างตายตัวและอยู่ในลักษณะของการชักจูงจากรัฐ จวบจนถึงปัจจุบัน ผัดไทยยังได้ถูกทำให้กลายเป็นอาหารประจำชาติ เป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นไทยที่ผู้คนต่างชาติแสวงหาบริโภคได้ในยุคโลกาภิวัตน์ ผัดไทยจึงกลายเป็นพื้นที่ต่อรองความหมาย ด้วยการนิยามความหมายใหม่ เป็นพื้นที่ท้าทายอำนาจของรัฐเมื่อครั้งประดิษฐ์อาหารชนิดนี้ขึ้นมาในครั้งแรก

คำสำคัญ: ผัดไทย, ความเป็นไทย, จอมพล แปลก พิบูลสงคราม

* อาจารย์ประจำภาควิชาทัศนกรรมชุมชน คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Abstract

Food consumption for humans is not only a biological need, but always related to cultural meanings. For instance, culture determines what can be eaten and who can eat, how food is consumed and when. Therefore, food consumption is consumption with cultural significance. It is also a process of reproducing meaning, and sometimes it creates a new meaning as well. The relationship between food and culture can be seen as a power relationship which is always in a process of meaning negotiation. In this synthesis paper, I explore the state's power during the rule of Prime Minister Field Marshal Piboonsongkram in creating a new kind of food and its meaning, namely *Pad-thai*, and how it was used to control and organize Thai culture into a new norm of Thainess. Nowadays, the form of Pad-thai has been changed; Pad-thai has various forms and a variety of ingredients. It is different from how it was originally which was dominated and fixed by the state. During the period of globalization, Pad-thai has also been represented as a Thai national food that foreigners can easily find and enjoy. Thus, Pad-thai has become a social space in which meanings are negotiated and state power challenged.

Keywords: Pad-thai, Thainess, Field Marshal Piboonsongkram

1. บทนำ

“ผัดไทย” อาหารประจำชาติของคนไทยที่เป็นเสมือนตัวแทนของประเทศไทย ไม่ว่าจะ เป็นชนชาติไหน เมื่อมาเยือนประเทศไทยแล้ว อดไม่ได้ที่จะต้องลองลิ้มชิมรสผัดไทย ไม่เช่นนั้นจะถือว่ามาไม่ถึงประเทศไทย แต่กว่าที่จะมีสถานะเป็นตัวแทนประเทศไทยเหมือน ในปัจจุบัน ผัดไทยได้ผ่านกระบวนการทางสังคมอย่างมากมาย ผัดไทยจึงไม่ใช่แค่อาหาร ข้างถนนที่บริโภ�กเพื่อบำบัดความหิวของผู้คนเท่านั้น หากแต่คอยรับใช้ในบริบทสังคม วัฒนธรรมเรื่อยมา ในบทความฉบับนี้ได้นำเสนอให้เห็นว่า วัฒนธรรมอาหารที่เรียกว่า ผัดไทยนี้ ถูกสร้าง ให้ความหมาย และถูกใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน จากที่เป็นอาหารช่วยพยุง ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของชาติ เป็นอาหารที่ช่วยสร้างบรรทัดฐานทางชนชั้นขึ้นมาใหม่ จนถึง ปัจจุบัน ผัดไทยกลายเป็นตัวแทนของความเป็นประเทศไทยและสร้างรายได้เข้าประเทศอย่าง มากมาย

ผู้เขียนได้รื้อรากวัฒนธรรมของผัดไทยจากรากเดิมของก๋วยเตี๋ยวที่มีความเป็นจีน และ ถูกให้ความหมายทางวัฒนธรรมให้เป็นกลายเป็นไทย ผัดไทยจึงเป็นตัวอย่างของอาหารที่ สะท้อนสัมพันธเชิงอำนาจของผู้ปกครองในการกำหนดความหมาย และกลายมาเป็นเครื่องมือ หนึ่งใน การสร้างภาวะการครองอำนาจนำ (hegemony) รวมทั้งใช้ในการบริหารจัดการผู้คน ในสังคม ผ่านพื้นที่ของวัฒนธรรมประชาสังคม (civil society) แต่ในขณะเดียวกัน ผัดไทยก็ กลายเป็นพื้นที่ต่อรองความหมายของคนในสังคมต่ออำนาจการปกครองได้เช่นเดียวกัน

เนื้อหาของบทความประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก โดยในส่วนแรกจะเป็นการนำเสนอ ความสำคัญของอาหารในบริบทวัฒนธรรม ตามด้วยกำเนิดของผัดไทยกับกระบวนการใช้ ผัดไทยสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ในสมัยจอมพล แปลก พิบูลสงคราม หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม และส่วนสุดท้ายเป็นการอภิปรายความหมายที่ถูกแปรเปลี่ยนจาก อาหารช่วยชาติเป็นอาหารตัวแทนของประเทศไทยในยุคสังคมโลกาภิวัตน์

2. ความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับสังคมในบริบทวัฒนธรรม

ตลอดระยะเวลาประมาณ 2-5 ล้านปีของมนุษย์หรือบรรพบุรุษของมนุษย์ที่ใช้ ชีวิตอยู่บนพื้นพิภพนี้ มนุษย์ใช้เวลาส่วนใหญ่ในเรื่องของการเก็บหาอาหาร ซึ่งนับได้ว่าเป็นความสำคัญอันดับต้นๆ ของการอยู่รอดของมนุษย์ ระบบการ ผลิตอาหารเพื่อการบริโภคจึงมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อพัฒนาการทาง วัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2548, น. 50)

อาหารถือได้ว่าปัจจัยพื้นฐานหลักในการมีชีวิตรอดของมนุษย์ อาหารไม่เพียงรับใช้มนุษย์ทางด้านชีวภาพ ในแง่ของประโยชน์จากสารอาหารที่ร่างกายนำไปเผาผลาญและแปรรูปเป็นพลังงานเท่านั้น อาหารคอยรับใช้มนุษย์ในด้านอื่นๆ ด้วย Mintz (1996, อ้างใน สมสุข หินวิมาน, 2545) ให้ข้อคิดเห็นไว้ว่า อาหารคือสิ่งที่คนเรานึกถึง (think about) กล่าวถึง (talk about) สร้างความหมายถึง (conceptualize) สร้างความคิดในเชิงนามธรรมถึง (abstract)ปรารถนาถึง (desire) นอกเหนือไปจากความสำคัญในแง่ของการบริโภคเพื่อความอยู่รอด (consume to stay alive) ดังนั้น จะเห็นว่า มนุษย์เองใช้ว่าจะเป็นผู้ถูกกระทำ (passive) จากสารอาหารเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ตัวคนมนุษย์ก็จัดสรร จัดการ และกระทำต่ออาหาร (active) ในพื้นที่ของวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

Mintz ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า การบริโภคอาหารของมนุษย์ไม่เคยมีแต่เหตุผลทางชีวภาพล้วนๆ หากแต่เป็นกิจกรรมทางสังคมที่มีความหมายเชิงสังคมอันซับซ้อนมากมาย โดยชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญ 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก การบริโภคอาหารของมนุษย์มีประวัติศาสตร์ มีที่มาที่ไป มีตำราอาหาร บันทึกการเดินทาง และร่องรอยของวิถีปฏิบัติต่ออาหาร ประการต่อมา มีการประยุกต์เทคนิคมากมายในการบริโภคอาหารของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการค้นหาแหล่งอาหาร การปรุงอาหาร กระบวนการรับประทาน การใช้ช้อนส้อม การเสิร์ฟ การบริโภคด้วยแบบต่างๆ ที่หลากหลาย และประการสุดท้าย ยังมีเรื่องของกำหนัดความหมายให้กับอาหาร ซึ่งเป็นการกำหนดสัญลักษณ์เชิงวัฒนธรรม อาหารบ่งบอกถึงความศักดิ์สิทธิ์ (sacred food) เช่น อาหารเซ่นไหว้ อาหารบ่งบอกชนชั้น บ่งบอกสถานะ เช่น อาหารชาววัง อาหารชนิดเดียวกันแต่ให้ความหมายต่างกัน เช่น ข้าวกล้องชีวิตย้อมมีความหมายแตกต่างจากข้าวกล้อง ข้าวแดงที่เป็นข้าวของนักโทษ (Mintz, 1996, อ้างใน สมสุข หินวิมาน, 2545)

de Certeau (1998) ได้เขียนในหนังสือเรื่อง The practice of everyday life, Vol. 2 พูดถึงอาหารในเชิงวัฒนธรรมว่า อาหารได้กลายเป็นเรื่องของวัฒนธรรมตั้งแต่เริ่มแรกที่ถูกเลือก (choice of foodstuffs) ว่า สิ่งนั้นมนุษย์สามารถบริโภคได้ (edible) นับตั้งแต่อาหารสด (raw food) ที่บริโภคได้เลย อาหารที่ต้องนำวัตถุดิบมาเตรียมและเปลี่ยนรูปให้กลายเป็นอาหารที่สุก (cooked food) ตลอดจนอาหารที่ถูกระบุว่าเน่าเสียและสูญเสียสภาพของอาหารที่รับประทานได้ (rotten food) เหล่านี้ล้วนบ่งบอกว่า วัตถุดิบต่างๆ ในธรรมชาติล้วนถูกคัดสรรและลงรหัสเชิงวัฒนธรรม การบริโภคอาหารของมนุษย์จึงไม่ได้เป็นไปในลักษณะที่เป็นธรรมชาติล้วนๆ นอกเหนือจากนี้ ในแต่ละสังคมก็มีความแตกต่างกันในเรื่องของอาหาร ไม่ว่าจะป็นกรรมวิธีการปรุงอาหารที่แตกต่างกัน หรือแม้กระทั่งมารยาท ข้อควรปฏิบัติ หรือ

ข้อห้ามในการบริโภคอาหารตามตารางปฏิทินเวลาในแต่ละสังคมก็มีความแตกต่างกัน ออกไปตามกฎเกณฑ์ รวมถึงระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกกำหนดความหมายลงไปในการ ในแต่ละสังคมก็ให้ความหมายที่แตกต่างกัน นั่นแสดงให้เห็นว่า อาหาร ได้กลายเป็นเรื่องของ วัฒนธรรมไปแล้ว (de Certeau, 1998)

ดังนั้น เมื่ออาหารได้หยั่งรากลึกกลงไปถึงระดับวัฒนธรรม เกี่ยวข้องอยู่ใน ชีวิตประจำวัน ปฏิบัติการที่ผลิตซ้ำความหมายของอาหารจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ไปสัมพันธ์กับ “อำนาจ” ระหว่างผู้คนในสังคม อาหารจึงกลายมาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการจัดแจง บริหาร จัดการคนในสังคม โดยผู้ปกครองในสังคมที่กำลังควบคุมทิศทางของกระแสสังคมอยู่

ในงานวิจัยเรื่อง “อาหาร: ความเข้าใจในเพศสภาพ ชนชั้น และอำนาจ” (อรุษา ผู้พัฒนา, 2547) กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของมนุษย์ว่า เป็นประวัติศาสตร์ของเสรีภาพและการ ครอบงำ อาหารเป็นเครื่องมือหนึ่งทางวัฒนธรรมที่ถูกใช้ ส่งผ่านการครอบงำและการกดขี่ ต่างๆ เรื่อยมา เนื่องจากอาหารเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ และใน ระดับวัฒนธรรม อาหารไม่ได้เกิดขึ้นมาจากความว่างเปล่า หากแต่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้น และสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ยิ่งกว่านั้นอาหารสะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวทางสังคมมากมาย สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิด สถานภาพ ความเชื่อ ความแตกต่างระหว่างมนุษย์ใน สังคมเดียวกัน โดยงานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับการทำอาหารว่า ผู้หญิงต้องให้บริการอาหารและปรนนิบัติดูแล ฐานะของผู้หญิงจึงอยู่ในฐานะของผู้ถูกระทำ (passive) ในขณะที่ผู้ชายอยู่ในฐานะของผู้เสพอาหาร เป็นผู้ได้รับการปรนนิบัติ หรือฐานะ ของผู้กระทำ (active) ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับอาหารจึงเชื่อมโยงกับมิติต่างๆ ได้แก่ ความสัมพันธ์ในมิติเพศสภาพ (gender) มิติทางชนชั้น (class) และความสัมพันธ์เชิง อำนาจ (power relation) ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้แท้จริงแล้วเกิดขึ้นจากการประกอบสร้างทาง สังคม อาหารจึงเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมชั้นยอดชิ้นหนึ่งที่คอยครอบงำในระบบความเชื่อ ทางสังคม

ในส่วนของอำนาจที่เข้ามาจัดการกับอาหารในความหมายทางวัฒนธรรมของรัฐนั้น Gramsci (1971) อธิบายถึงการจะเข้ามาปกครองควบคุมสังคมได้อย่างสมบูรณ์ของรัฐ ผ่าน โครงสร้างในสังคมอยู่ 2 ส่วน คือ โครงสร้างส่วนบนที่เป็นเรื่องของอำนาจรัฐในการปกครอง (political society) กับโครงสร้างส่วนล่างที่เป็นพื้นที่ของวัฒนธรรมประชา (civil society) Gramsci ให้แนวคิดว่า หากรัฐหรือผู้ปกครองต้องการที่จะก้าวขึ้นมาสู่ “ภาวะครองอำนาจนำ” (hegemony) ในการควบคุมคนในประเทศให้ได้ ไม่เพียงแต่จะครองอำนาจส่วนบนได้เท่านั้น

หากแต่ต้องลงมาถือครองพื้นที่ (realm) ในส่วนของวัฒนธรรมประชา (civil society) ด้วย ซึ่งการผลิตซ้ำความหมายในพื้นที่ของวัฒนธรรมประชาจะเป็นกลไกสำคัญที่จะครอบงำความคิดอุดมการณ์ของคนในสังคม (ideological apparatus) ดังนั้น จึงหลีกเลี่ยงพื้นที่ทางวัฒนธรรมไม่ได้เลย หากผู้นำประเทศต้องการที่จะขับเคลื่อนประเทศให้ไปในทิศทางที่ต้องการ

ความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับสังคมในเชิงอำนาจ คนในชุมชนหรือสังคมเดียวกัน มักจะมีวิถีคิดต่ออาหาร รูปแบบการบริโภค และกฎกติกา มารยาทในการรับประทานอาหาร เหมือนๆ กัน ในแง่นี้ อาหารจึงถือว่าเป็นสัญลักษณ์ร่วมอย่างหนึ่งของคนในสังคมที่มีร่วมกัน แสดงออกถึงความเป็นปึกแผ่นของสังคม ดังที่แสดงออกมาให้เห็นตามประเทศต่างๆ ทั่วโลก ว่า มักจะมีอาหารที่แสดงออกเป็นตัวแทน (representation) ของชนชาตินั้นๆ อยู่ เช่น เมื่อนึกถึงปลาดีบต้องนึกถึงประเทศญี่ปุ่น สเปกตติต้องประเทศอิตาลี ซัลซ่าต้องประเทศเม็กซิโก ส่วนประเทศไทยต้องต้มยำกุ้งหรือผัดไทย ความน่าสนใจของอาหารที่เป็นตัวแทนของชนชาติเหล่านี้อยู่ที่ว่า แม้จะไม่ได้รับประทานอาหารร่วมโต๊ะเดียวกันหรือในเวลาเดียวกัน แต่อาหารเหล่านี้สามารถเชื่อมร้อย ยึดโยงคนในชาติให้รู้สึกถึงความเป็นชุมชนหรือสังคมเดียวกันได้ ในแง่นี้ เราจะเห็นว่าอาหารได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่ของอารมณ์ ความรู้สึก สำนึกรวมหมู่ โดยขัดเกลาความรู้สึกที่มีต่ออาหารของปัจเจกชน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มสังคม (collective identity) (สมสุข หินวิมาน, 2545)

การจะเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์เรื่อง “อำนาจ” ของอาหารที่มีในระดับสังคม จำเป็นต้องแยกแยะให้เห็นก่อนว่า กิจกรรมของอาหารถูกกระทำโดยใครบ้าง อาหารถูกนิยามความหมายอย่างไร ใครมีส่วนเกี่ยวข้องในการสถาปนาความหมายนั้น แล้วใครคือกลุ่มผู้บริโภคที่ถูกอาหารตีตราและมอบความหมายให้อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงปฏิบัติการของอำนาจที่แทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวันว่า การบริโภคอาหารไม่ใช่เพียงแค่ผู้บริโภคจะเป็นผู้เลือกอาหารเท่านั้น หากแต่ในขณะเดียวกันก็ตกเป็นผู้ถูกกระทำด้วยในความหมายของสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง อาหารได้ตีตราและได้มอบความหมายแก่ผู้บริโภคเข้าไปด้วย การบริโภคอาหารจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่การบริโภคในสิ่งที่มีตามภาวะทางธรรมชาติ (you eat what you have) แต่ขยายกิจกรรมออกไปในระดับการบริโภคที่กำหนดกรอบโดยสังคมและวัฒนธรรม (you eat what you are) ตลอดจนเป็นการบริโภคในแนวทางที่เชื่อ (you eat in a way you would like to be) รวมทั้งบริโภคเพื่อแสดงออกทางสังคม (you eat in a way you want to show) ทำให้เราตระหนักถึงปฏิสัมพันธ์ของอำนาจระหว่างมนุษย์ผ่านรูปแบบการบริโภคที่หลากหลายในสังคม ไม่ว่าจะบริโภคเพื่อโอ้อวด เพื่อปกป้องสถานะ หรือเพื่อ

ครอบครัวและกคจี (อรุชยา ผู้พัฒนา, 2547) ดังตัวอย่างของปรากฏการณ์การบริโภคอาหาร
ชีวิตของคนเมืองที่เชื่อกันว่าเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ อาหารเป็นยา ช่วยปรับสมดุลร่างกาย
ตามหลักหยิน-หยาง (you eat in a way you would like to be) อาหารชีวิตได้นำเสนอภาพ
ของการบริโภคอาหารออกเป็นสัญลักษณ์ 4 อย่าง อันได้แก่ ภาพของธรรมชาติ (เดินบนหญ้า
หุงข้าวด้วยเตาถ่าน) ภาพของอาหารช่วยล้างพิษ (detoxification) ภาพของการบริโภคบน
ความพอดี (ภาพของชีวิตที่เรียบง่าย ชดเชยชีวิตที่วุ่นวายสับสนของคนเมือง) และภาพของวิถี
ชีวิตในอดีตที่สวยงาม (nostalgia) การประกอบสร้างอดีตที่สวยงามให้กลับมาอีกครั้ง ได้
ใกล้ชิดธรรมชาติ โดยมีเหล่าเพื่อนสมาชิกเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน และได้เกิดชุมชนอาหารชีวิต
ขึ้น โดยอาหารชีวิตนั้นได้สร้างความหมายใหม่ของการ “หายจากโรค” โดยมองการรักษา
และการหายเป็นสิ่งเดียวกัน ทำให้โรคเรื้อรังต่างๆ ไม่น่ากลัว โดยเฉพาะโรคมะเร็ง มองว่า
เมื่อผู้ป่วยที่เป็นมะเร็งปรับวิถีชีวิตและการบริโภคอาหารตามแบบชีวิตแล้ว ก็สามารถมีชีวิต
อย่างคนปกติได้ นำเสนอรูปแบบใหม่ในการจัดระบบสุขภาพ ไม่เน้นเทคโนโลยีล้ำสมัย ไม่
เน้นตึกใหญ่โต ไม่เน้นความเป็นทางการ อาหารชีวิตกินสุขภาพให้แก่ประชาชนในการดูแล
ตนเอง จากที่เคยพึ่งเทคโนโลยีการแพทย์ให้หันกลับมาพึ่งตนเอง การบริโภคอาหารชีวิตจึง
เป็นปรากฏการณ์ที่ชนชั้นกลางทวงอำนาจด้านสุขภาพคืนจากสถาบันการแพทย์ (โกมาตร
จึงเสถียรทรัพย์, 2542)

จากที่กล่าวมาทั้งหมด อาหารจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ผลิตซ้ำไหลเวียนผ่านชีวิตประจำวัน
ของมนุษย์ทุกวัน มีปฏิบัติการมากมายที่เข้ามาเกี่ยวข้องผ่านตัวอาหาร ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด
หรือวิถีปฏิบัติ การบริโภคอาหารจึงเป็นสัมพันธ์ภาพระหว่างคุณค่าทางการใช้สอย
(use value) คุณค่าทางการแลกเปลี่ยน (exchange value) ตลอดจนมีความหมายทางสังคม
กำกับอยู่ กล่าวคือ มีลักษณะของการบริโภคเชิงสัญลักษณ์เกิดขึ้นในขณะที่บริโภคอาหารเข้าไป
ด้วย ในขณะที่ร่างกายนำเอาสารอาหารไปใช้เป็นพลังงาน ก็มีความสัมพันธ์อย่างอื่นเกิดขึ้น
ด้วยนอกเหนือจากนั้น คือเกิดการแลกเปลี่ยนคุณค่าบางอย่างในสังคมที่ไม่ใช่การแลกเปลี่ยน
ในความเป็นวัตถุของอาหาร (materiality) แต่เป็นการแลกเปลี่ยนความหมายทางสัญลักษณ์ (sign
value) ที่มีวัฒนธรรมสังคมที่กำกับนัยทางความหมายของอาหารอยู่ การบริโภคอาหารจึง
กลายเป็นการบริโภคความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ไม่มีวันสิ้นสุด (เกษม เพ็ญภินันท์, 2549) ดังนั้น
การบริโภคอาหารจึงมีความหมายมากกว่าความต้องการดำรงชีวิตของมนุษย์ และการบริโภค
อาหารไม่ได้เพียงมุ่งทำให้เกิดความพึงใจในระดับปัจเจกบุคคลอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ได้
กลายเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างไม่มีที่สิ้นสุดไปเสียแล้ว

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า อาหารมีอิทธิพลต่อความคิดและวิถีปฏิบัติของคนในสังคม ช้ำยังเป็นเครื่องมือชั้นยอดที่สามารถส่งผ่านความคิดของผู้ปกครองหรือรัฐ ไปสู่ในระดับชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมได้อย่างง่ายดาย โดยผ่านทางพื้นที่วัฒนธรรม ผ่านวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม แต่ในขณะเดียวกันก็กลายเป็นพื้นที่ต่อรองของคนในสังคม ต่ออำนาจการปกครองได้เช่นเดียวกัน

3. นโยบายชาตินิยมกับจุดเริ่มต้นของความเป็นไทย

นโยบายการสร้างชาติไทยให้เข้มแข็งเป็นแนวคิดชาตินิยมที่ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังและเด่นชัดในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในช่วงปี พ.ศ. 2481-2487 ในขณะนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม วัฒนธรรมขึ้นหลายประการ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อสนองต่อการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ (modernization) มีการประดิษฐ์ความเป็นไทยขึ้นหลายประการ ผ่านการโน้มน้าวทางสังคมในพื้นที่วัฒนธรรมประชา (civil society) และควบคู่ไปกับการออกเป็นกฎหมายข้อบังคับต่างๆ (จิรพร วิทยศศักดิ์พันธุ์, 2536)

มรดกที่ตกทอดมาจากยุคนั้นที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันคือ เพลงชาติไทยที่ยังถือปฏิบัติสืบมาที่ต้องทำความเคารพในเวลาเปดนาฬิกาและสิบเปดนาฬิกา ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนชื่อประเทศสยามมาเป็นประเทศไทยในปี พ.ศ. 2482 มีความพยายามในการสร้างความเป็นไทย ทั้งยังปลูกเร้าให้เกิดความภาคภูมิใจในประเทศไทย ให้สอดคล้องกับความเป็นอารยประเทศ ดังความตอนหนึ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวสุนทรพจน์ผ่านวิทยุกระจายเสียง เรื่องการปรับปรุงเขตแดนด้านอินโดจีนในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ความว่า

ข้าพเจ้าใคร่จะขอให้พี่น้องทั้งหลายใส่ใจไว้มาก คือ ขอได้ระลึกว่า เราคนไทย เราเป็นอารยประเทศ และคนไทยก็เป็นอารยชนแล้ว ฉะนั้น เราจะต้องปรับปรุงตัวของเราทุกคนให้เข้ากับความเป็นอารยของเราทุกส่วน เช่น การแต่งกายในที่ชุมชน เป็นต้น เราต้องใช้ของไทย แต่งอย่างไทย ไม่ปล่อยให้ร่างกายปราศจากสิ่งปกปิด เช่น ไม่สวมเสื้อ เป็นต้น หรือนุ่งโสร่ง ซึ่งไม่ใช่ธรรมเนียมของไทย และอื่นๆ ฯลฯ รวมความว่า วัฒนธรรมของไทยจะต้องรื้อฟื้นกันขึ้นมาปฏิบัติให้เข้มแข็งเป็นผลเห็นทันตา (ภิศศักดิ์ กัลยาณมิตร, 2551)

คำขวัญซึ่งเป็นวาทกรรมการสร้างชาติที่ยังคุ้นเคยกันจนปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็น “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” และ “ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ” ความพยายามสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคมวัฒนธรรมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการประกาศให้ข้าราชการเลิกนุ่งผ้าม่วง เสื้อราชปะแตน

เปลี่ยนเป็นนุ่งกางเกงขายาว ผู้หญิงให้เลิกนุ่งโจงกระเบน เปลี่ยนมานุ่งผ้าถุงแทน ให้สวมหมวก สวมรองเท้า มีคำขวัญในสมัยนั้นว่า “มาลानาไทยสู่มหาอำนาจ” หากผู้หญิงคนใดไม่ใส่หมวกจะถูกจับและโดนปรับ สั่งให้เลิกเที่ยวหมากเพราะไม่น่าดูและเป็นที่ยกย่องของชาวต่างชาติ ทำให้บ้านเมืองสกปรก อีกทั้งยังสื่อให้เห็นว่าการเที่ยวหมากนำมาซึ่งโรคเกี่ยวกับกระเพาะอาหารและช่องปาก (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544) มีการสร้างชาติด้วยวัฒนธรรมใหม่ โดยจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2485 เพื่อจัดระเบียบการดำเนินชีวิตของคนไทยให้เป็นแบบอารยประเทศ มีการออกประกาศรณินยอมออกมาทั้งสิ้น 12 ฉบับ เป็นระเบียบประเพณีของชาติ ลักษณะคล้ายกับมารยาทที่พึงปฏิบัติตามอารยชน โดยรัฐนิยมนำดังกล่าวเนื้อความจะกล่าวถึงข้อพึงปฏิบัติให้เป็นแนวทางกับคนในชาติ เช่น ในฉบับที่ 5 ส่งเสริมให้ประชาชนใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่ผลิตในประเทศไทย ฉบับที่ 7 ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งเพื่อช่วยกันสร้างชาติ เป็นต้น (ณรงค์ พ่วงพิศ, 2545)

ความเป็นไทยในรัฐสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการวางนโยบายต่อต้านคนจีนไปพร้อมๆ กัน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544, น. 223) มีการขึ้นภาษีคนเข้าเมือง ออกกฎหมายให้ผู้ที่เกิดในเมืองไทยต้องถือสัญชาติไทย ออกกฎหมายการศึกษาภาคบังคับว่าต้องเรียนภาษาไทยระหว่างอายุ 7-14 ปี ห้ามคนจีนเข้ามาขายของในสถานที่ราชการรวมถึงโรงเรียนทั่วประเทศ เพิ่มภาษีป้ายร้านค้าที่ไม่ได้ใช้ภาษาไทย รวมถึงห้ามใส่กางเกงแพร ที่อ้างว่าเป็นของคนจีน ไม่สมควรที่คนไทยจะนุ่ง (จิรพร วิทวัสศักดิ์พันธุ์, 2536, น. 248) มีการกำหนดระเบียบและข้อจำกัดต่างๆ กับหนังสือพิมพ์จีนและโรงเรียนจีนเป็นผลให้ทั้งหนังสือพิมพ์จีนและโรงเรียนจีนต้องปิดตัวเองลง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544, น. 231) มีการปิดโรงเรียนจีนกว่า 300 แห่ง เพื่อปิดกั้นวัฒนธรรมอื่นใดทั้งหมดไม่ให้เติบโตขึ้นมาท่ามกลางความพยายามในการสร้างชาติไทย จึงเป็นที่มาของคำว่า “เรียบริ้อยโรงเรียนจีน” ที่ติดปากกันถึงปัจจุบัน (ภิศศักดิ์ กัลยาณมิตร, 2551) ซึ่งนโยบายและวิธีปฏิบัติดังกล่าวมาล้วนมีผลกระทบกับคนจีนโดยตรง และไม่เพียงแต่คนจีนเท่านั้น ชนชั้นบรรดาศักดิ์ดั้งเดิมยังถูกปฏิรูปให้ทันสมัย เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในระบบประชาธิปไตยของชาติไทยด้วย โดยมีการยกเลิกบรรดาศักดิ์ทั้งหมดเพื่อมิให้มีสิทธิพิเศษเหนือกว่าผู้อื่น และกำกับมิให้เกิดการแตกความสามัคคีจากการแบ่งชนชั้นวรรณะ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544, น. 201)

จะเห็นว่า “ความเป็นไทย” ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รังสรรค์ขึ้นนั้น ไปไกลกว่าโครงสร้างสังคมส่วนบนที่เป็นอำนาจในพื้นที่ของการปกครอง (political society) หากแต่ยังลงไปสู่รายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ในโครงสร้างส่วนล่างที่เป็นพื้นที่ของวัฒนธรรมประชา

(civil society) ที่เข้าไปจัดการแม้แต่กับการแต่งกาย อาหารการกิน คำพูด การเป็นอยู่หลับนอน ของประชาชน สร้างความเป็นไทยสมัยใหม่ที่ยึดโยงกับความเป็นอารยชนของโลกสมัยใหม่ ผ่านกรอบของโลกตะวันตก เป็นความพยายามสร้างประเทศให้เติบโตไปในทิศทางเดียวกับสากลโลก ในขณะที่เดียวกัน เป็นการเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ บ่อนเซาะ ทำลาย ลบล้าง วัฒนธรรมดั้งเดิม โดยเฉพาะเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 จากราชาธิปไตย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย การสร้างวัฒนธรรมประชาชนแทน วัฒนธรรมศักดินา เป็นความพยายามลบพรมแดนความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นออกไป อีกทั้งยังมีวัฒนธรรมจากต่างถิ่น โดยเฉพาะคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามา ดังนั้น การสร้างวัฒนธรรม ประชาชนขึ้นมาใหม่จึงเป็นการจัดระเบียบวัฒนธรรมของคนทั้งประเทศให้เป็นบรรทัดฐาน เดียวกัน

4. ผัดไทยกับการจัดระเบียบชาติไทย

เป็นที่ทราบดีกันอยู่แล้วว่า อาหารเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีพของมนุษย์ และอาหารยังมีส่วนสำคัญที่ต้องให้ความสนใจในระดับชาติ เนื่องด้วยอาหารเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในระบบการผลิต กล่าวคือ เรื่องปากท้องและโภชนาการของประชาชนเป็นส่วนสำคัญในการสร้างและสืบทอดแรงงานให้กับประเทศ อาหารจึงเป็นหนึ่งในพื้นที่ทาง วัฒนธรรมที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในการสร้างชาตินิยมทำให้เกิดความเป็นชาติไทย ดังจะเห็นได้จากประกาศรัฐนิยมฉบับที่ 5 ที่ว่าด้วยให้ชาวไทยใช้ เครื่องอุปโภคบริโภคที่กำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย โดยประกาศเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ที่ระบุในข้อที่ 1.ให้ชาวไทยพึงพยายามบริโภคแต่อาหารที่ปรุงจากสิ่งซึ่งมีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย (ณรงค์ พ่วงพิศ, 2545, น. 29) ซึ่งแสดงให้เห็นว่านี่เป็นการก้าวล่วง ในวัฒนธรรมวิถีชีวิตประจำวันของคนในชาติ แม้แต่เรื่องการบริโภคอาหารก็ได้กลายเป็น นโยบายที่รัฐจงใจกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมใหม่เพื่อให้เกิดลักษณะนิสัยการอุปโภคบริโภค ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ธเนศ วงศ์ยานนาวา (2545) ได้นำเสนอให้เห็นว่า คนไทยรู้จักการปรุงอาหารประเภท ผัดเมื่อตอนที่มีการติดต่อกับชาวจีน ชาวจีนได้นำเอาเครื่องโลหะที่นำความร้อนได้ กับกรรมวิธีผัดที่ต้องใช้น้ำมันเข้ามาในประเทศด้วย อาหารไทยก่อนหน้าที่จะรู้จักกับวิธีการผัด คนไทยใช้กระทะดิน หม้อดินในการปรุงอาหาร อาหารไทยจึงเป็นประเภทจิ้ม ยำ ต้ม ไก่เคียงกับผัดที่สุดก็จะเป็คั่ว ต่างกับการผัดตรงที่การคั่วไม่ใช้น้ำมัน ส่วนการปรุงแบบผัด นั้น แรกเริ่มนิยมผัดกับน้ำมันหมู มีการณรงค์ให้เปลี่ยนจากน้ำมันหมูมาเป็นน้ำมันพืชตั้งแต่

ปี พ.ศ. 2477 เนื่องจากเรื่องสุขภาพของประชาชนเป็นเรื่องสำคัญที่รัฐให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะถ้าประชาชนแข็งแรงประเทศก็จะแข็งแรง จนกระทั่งเมื่อประมาณหลังปี พ.ศ. 2500 จึงประสบผลสำเร็จในการใช้น้ำมันพืชแทนน้ำมันหมูอย่างจริงจัง แม้น้ำมันพืชจะมีราคาแพง ไม่ให้ความงามแก่อาหาร ไม่มีกลิ่นหอมก็ตาม แต่ประเด็นเรื่องสุขภาพกลายเป็นเรื่องที่ผู้คนหันมาใส่ใจกันอย่างจริงจังในสังคมสมัยใหม่

ผัดไทยเป็นอาหารที่มีต้นกำเนิดในยุคสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม¹ ขณะนั้น “ก๊วยเตี๋ยว” ซึ่งเป็นอาหารจีนชนิดหนึ่งกำลังแพร่ขยายและเป็นที่นิยมภายในประเทศเป็นอย่างมาก เนื่องจากกำลังอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แป้งที่ทำเส้นก๊วยเตี๋ยวทำจากข้าวหักทำให้ก๊วยเตี๋ยวมียาราคาถูก รัฐจึงกระตุ้นและส่งเสริมให้คนหันมาบริโภคก๊วยเตี๋ยวเป็นอาหารเพื่อลดการบริโภคข้าว เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจในช่วงสงครามโลกตกต่ำทำให้ข้าวมีราคาแพง (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2554, น. 142) จอมพล ป. จึงมีแนวคิดที่จะทำให้ “ก๊วยเตี๋ยว” แปรเปลี่ยนมาเป็นอาหารไทย โดยไม่ให้เหลือความหมายของการเป็นอาหารจีน ด้วยการนำเส้นก๊วยเตี๋ยวมายัดกับเต้าหู้เหลืองซอย กุ้งแห้ง ใบกระเทียม ไข่ ถั่วงอกดิบ ไม่ใส่หมู แต่เลือกใส่กุ้งแทน เพราะคนไทยไม่บริโภคเนื้อหมู เนื้อหมูเป็นอาหารของคนจีน และตั้งชื่อให้ใหม่ว่า “ก๊วยเตี๋ยวผัดไทย” (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2554, น. 142) การกำหนดความหมายความเป็นไทยลงในอาหารจีนอย่างก๊วยเตี๋ยวให้กลายเป็นก๊วยเตี๋ยวผัดไทยนั้น นับเป็นความพยายามอย่างหนึ่งของรัฐในการถอดความเป็นจีนออกจากคนจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย และถอดความจีนให้ออกไปจากพื้นที่วัฒนธรรมไทยด้วย ด้วยเหตุนี้จึงนับได้ว่าผัดไทยเกิดขึ้นจากการดัดแปลงอาหารจีนและถูกสถาปนาให้กลายเป็นอาหารไทยอย่างเต็มตัว ผัดไทยจึงเป็นอาหารที่รัฐส่งเสริมให้คนไทยทำและบริโภคแทนก๊วยเตี๋ยว

เป็นที่สังเกตว่าผัดไทยในสมัยนั้นโปรตีนจากสัตว์มีแค่ไข่และกุ้งแห้งเท่านั้น ไม่มีเนื้อหมู เนื่องด้วยภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจากภาวะสงคราม ทั้งยังมีคำประกาศของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อเรื่องก๊วยเตี๋ยวในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ความว่า

อยากให้พี่น้องกินก๊วยเตี๋ยวให้ทั่วกัน เพราะก๊วยเตี๋ยวมียาประโยชน์ต่อร่างกาย มีรสเปรี้ยว เค็ม หวาน พร้อมทำเองได้ในประเทศไทย หาได้สะดวกและอร่อยด้วย หากพี่น้องชาวไทยกินก๊วยเตี๋ยวคนละหนึ่งชามทุกวัน คิดชามละห้าสตางค์ วันหนึ่งจะมีคนกินก๊วยเตี๋ยวลิบแปดล้านชาม ตกลงวันหนึ่ง ค่าก๊วยเตี๋ยวของชาติไทยหนึ่งวันเท่ากับเก้าสิบล้านสตางค์ เท่ากับเก้าแสนบาท เป็นจำนวนเงินหมื่นเวียนมากพอใช้ เงินเก้าแสนบาทนั้นก็จะได้ไหลไปสู่ชาวไร่

ชาวนา ชาวทะเล ทัวกัน ไม่ตกไปอยู่ในมือใครคนหนึ่งคนใดเพียงคนเดียว และเงินหนึ่งบาทก็มีราคาหนึ่งบาท ซื่อกล้วยเดี่ยวได้เสมอ ไม่ใช่ซื้ออะไรก็ได้เหมือนอย่างทุกวันนี้ ซึ่งเท่ากับไม่มีประโยชน์เต็มที่ในค่าของเงินมันเอง (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2554, น. 137)

อีกทั้งการนำกล้วยเดี่ยวมาทำผัดไทยและใช้เครื่องประกอบที่เป็นวัตถุดิบที่มีราคาถูก หาง่าย อย่างเช่นถั่วงอก รัฐก็รณรงค์ให้เพาะถั่วงอกรับประทานเอง ดังคำประชาสัมพันธ์เชิญชวนที่ว่า “เพาะถั่วงอกขายเพื่อนบ้านเท่านั้นหมดจน” (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2554, น. 147) นอกจากนี้ รัฐนิยมฉบับที่ 7 รัฐบาลยังชักชวนให้ประชาชนเลี้ยงไก่ เพราะมองว่าไข่ไก่เป็นอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ หาง่าย ดังปรากฏในประโยคเชิญชวนว่า “จงกินไข่ทุกวัน” อันนำมาสู่อุตสาหกรรมทุกวันนี้ ในแง่นี้ ผัดไทยจึงเป็นเสมือนอาหารกู่ภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ อีกทั้งยังสร้างวัฒนธรรมอาหารบทใหม่ขึ้นมาเคียงคู่กับความเป็นชาติไทยอีกด้วย

การส่งเสริมให้บริโภคกล้วยเดี่ยวนั้น กรมประชาสัมพันธ์ได้จัดทำคู่มือการทำกล้วยเดี่ยว² แจกจ่ายไปยังประชาชน (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2554, น. 144) การรับประทานกล้วยเดี่ยวจึงเป็นที่นิยมขึ้นมาในสังคม เนื่องด้วยราคาถูก จากกรรมวิธีการผลิตจากวัตถุดิบราคาถูก รสชาติอร่อย ถูกปาก ด้วยการปรุงรสชาติได้ตามความพอใจ อีกทั้งหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยถูกกดดันให้ต้องลดใช้ค่าปฏิกรรมสงครามเป็นข้าวจำนวน 1.5 ล้านตันให้แก่รัฐบาลอังกฤษ (เดวิด เค วัยอาจ, 2556, น. 474) การบริโภคกล้วยเดี่ยวและกล้วยเดี่ยวผัดไทยจึงช่วยแบ่งเบาภาระในการบริโภคข้าวในประเทศลงได้ เนื่องจากแป้งของเส้นผัดไทยทำมาจากข้าวหักที่คัดออกมา (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2554, น. 142) การบริโภคกล้วยเดี่ยวผัดไทยจึงเป็นที่นิยมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ผัดไทยในสมัยชาตินิยมนั้น ได้ก่อตัวขึ้นมาท่ามกลางความต้องการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ของชาติไทยภายใต้ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ไม่ใช่เพียงแค่เป็นอาหารที่ทำให้อิ่มท้องเท่านั้น กล่าวคือ ไม่ได้มีเพียงคุณค่าประโยชน์ใช้สอย (utility) แต่มีคุณค่าในเชิงความหมายอื่นๆ ทางสังคมด้วย ในทางเศรษฐกิจ ผัดไทยเป็นอาหารที่ช่วยลดรายจ่ายและอัตราการสิ้นเปลืองเงินตราในประเทศลงได้ ในทางการเมือง รัฐบาลนำผัดไทยมาถอดความเป็นจีนออกจากอาหารจีน และสถาปนาความเป็นอาหารไทยใส่ลงไปแทน อีกทั้งสามารถนำผัดไทยขึ้นมาเป็นอาหารของคนไทยโดยไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ ในยุคเพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองจากราชธิปไตยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย วัฒนธรรมที่แตกต่างกันของแต่ละชนชั้นยังคงมิให้เห็นโดยทั่วไป ผัดไทยได้สร้างบรรทัดฐานใหม่เรื่องชนชั้น

ให้กับสังคมไทย กลายเป็นอาหารของคนไทยทุกคนไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น ดังนั้น พอจะสรุปได้ว่า ผัดไทยเป็นเครื่องมือชั้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่ช่วยสร้าง “ความเป็นไทย” ขึ้นมาให้ประชาชนรู้สึกถึงความเป็นไทยจนถึงปัจจุบัน

การกระทำของผัดไทยที่เกิดขึ้นมาในพื้นที่ของวัฒนธรรมประชา (civil society) หากจะอธิบายปรากฏการณ์ของผัดไทยให้ชัดเจน ว่ารัฐกระทำอะไรต่อความหมายของผัดไทยในพื้นที่ของวัฒนธรรมประชา ผ่านแนวคิดเรื่อง hegemony ของ Gramsci (1971) ซึ่งสามารถขยายความตรงจุดนี้ได้ว่า “ผัดไทย” เป็นเพียงแค่เครื่องมือชิ้นหนึ่งของรัฐ ที่แสดงให้เห็นถึงการครอบงำอำนาจนำของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้น กล่าวคือ รัฐสามารถนำแนวคิดเรื่องผัดไทยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนในสังคม โดยได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ผู้คนในประเทศให้การยอมรับ (consent) เสมือนกับว่าเป็นวัฒนธรรมที่มาจากประชาชนเอง ผ่านการโน้มน้าวชักจูง (persuasion) การปลูกฝังอบรม (cultivation and education) ซึ่งเป็นกลไกครอบงำความคิดและอุดมการณ์ (ideological state apparatus) กอปรกับการใช้อำนาจรัฐในพื้นที่ของส่วนต่างๆ ของรัฐ (political society) ที่มีอำนาจใช้ตามกฎหมาย (legislation) มีอำนาจบังคับ (coercion) เป็นกลไกของอำนาจควบคุมบังคับของรัฐ (repressive state apparatus) ที่ใช้บังคับประชาชนทุกคนทุกชนชั้นให้ปฏิบัติตามหรือห้ามปฏิบัติตามความต้องการของรัฐ โดยที่ทุกคนในสังคมนั้นไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เมื่อนำทั้งการแย่งชิงพื้นที่ของวัฒนธรรมประชา (civil society) บวกกับอำนาจเดิมทางสังคมการเมือง (political society) จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ภาวะการครอบงำอำนาจนำ” (hegemony) ซึ่งทำให้สามารถปกครองทั้งระบบความคิดและความเชื่อ (ideology) และกายภาพ (physiology) ของคนในประเทศได้ ดังเห็นได้จากรัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่อาศัยความเป็น “รัฐบาลทหาร” ในการออกกฎหมาย ข้อบังคับควบคุม และแนวทางปฏิบัติต่างๆ อีกทั้งยังลงมาแย่งชิงพื้นที่ความหมายในพื้นที่ของวัฒนธรรมประชา โดยใช้สื่อสารมวลชนทุกช่องทางที่มีไม่ว่าจะเป็นวิทยุหรือโทรทัศน์ แผ่นพับ ภาพพิมพ์ ทำการประชาสัมพันธ์และกระจายข้อมูลลงไปในพื้นที่ประชาสังคม เพื่อรื้อถอน บ่อนเซาะ ลบล้าง และทำลายวัฒนธรรมต่างๆ ที่มีอยู่แล้วสถาปนาวัฒนธรรมร่วมชุดใหม่ขึ้นมา ใช้กลไกต่างๆ ที่รัฐมีช่วยเสริมเพื่อทำให้วัฒนธรรมที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่นั้นกลายเป็นวัฒนธรรมร่วมในพื้นที่ประชาสังคม พร้อมทั้งให้ความหมายกับวัฒนธรรมชุดใหม่นั้นว่าเป็น “วัฒนธรรมไทย”

5. จากอำนาจเด็ดขาดทหารสู่เสรีนิยมประชาธิปไตย

ในปัจจุบัน ผัดไทยมีการเปลี่ยนแปลงสูตรไปต่างๆ มากมาย มีทั้งการนำกุ้งสดมารับประทานคู่กับผัดไทย ให้ชื่อว่า “ผัดไทยกุ้งสด” หรือการนำไข่เจียวแผ่นบางๆ มาห่อกลายเป็น “ผัดไทยห่อไข่” และรสชาติของผัดไทยก็มีการคิดประดิษฐ์รสชาติใหม่ๆ ขึ้นมาอย่างหลากหลาย มีการนำวัตถุดิบต่างๆ เข้ามาผสมผสานอย่างแตกต่างกันกันไปตามรสนิยม หากแต่วัตถุดิบหลักยังคงเป็นเส้นก๋วยเตี๋ยวหรือเส้นจันท์ เครื่องประกอบอื่นก็แล้วแต่ผู้ปรุงอาหารจะเลือกใช้ มีทั้งเต้าหู้เหลืองชอย ถั่วลิสง กุ้งแห้ง ถั่วงอก ผักกวยช่าย ใบกระเทียม ในภาคอีสานของประเทศไทยนิยมรับประทานผัดไทยคู่กับส้มตำ ที่อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี น้ำปรุงรสผัดไทยมีส่วนผสมของน้ำตาลโตนด ในย่านเยาวราช กรุงเทพมหานคร ผัดไทยจะใส่กุ้งต้มที่ออกรสเค็ม และขายในกระถงใบตอง ที่วัดทองคั้ง จังหวัดอ่างทอง ผัดไทยจะมีรสหวานนำ นิยมรับประทานคู่กับมะม่วงหรือมะเฟืองเปรี้ยว ที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ผัดไทยจะใส่ถั่วเหลืองต้มและหมูสามชั้น ต่างจากที่อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย ซึ่งผัดไทยจะใส่ถั่วฝักยาวและหมูแดง ที่จังหวัดชุมพร ผัดไทยใส่น้ำพริกแกงส้ม ผัดกับกะทิ ใส่มูฉ่ำ ผัดไทยทางภาคตะวันออก เช่น ระยอง จันทบุรี ใส่น้ำใสซึ่งเป็นน้ำพริกที่ปรุงจากพริกแห้ง หอมแดง กระเทียม เกี่ยวกับน้ำปลา น้ำตาลปีบ และน้ำมะขามเปียก เป็นต้น

วิวัฒนาการของ “ผัดไทย” จากอดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นว่ามีมีการเปลี่ยนแปลงมาควบคู่ไปกับลักษณะของการปกครองของประเทศ ในอดีต ก๋วยเตี๋ยวและผัดไทยถูกกำหนดไว้ด้วยตำรา กรรมวิธีการผลิตและวัตถุดิบที่รัฐกำหนดให้เป็นแนวทางปฏิบัตินั้นเป็นการกำหนดรูปแบบของอาหารให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจในยุคนั้นๆ รูปแบบของผัดไทยจึงอยู่ในรูปของการบังคับชักจูง มีบ้างที่แตกต่างกันในเรื่องรสชาติ หากแต่วัตถุดิบส่วนประกอบที่นำมาปรุงอาหารเป็นลักษณะเดียวกันแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะเนื้อหมูที่ไม่ถูกเลือกใช้เป็นวัตถุดิบในผัดไทยในสมัยการปกครองโดยรัฐบาลทหารที่ค่อนข้างจะกุมอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ และเมื่อเวลาผ่านไป พื้นที่ของผัดไทยได้มีการต่อรองเรื่องวัตถุดิบและความหลากหลายในการบริโภคท่ามกลางบรรยากาศการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่เปลี่ยนแปลงไป รูปแบบของผัดไทยจึงมีหลากหลายขึ้นมา

ธเนศ วงศ์ยานนาวา (2545) ได้เขียนบทความเรื่อง “ความเป็นอนิจจังของอาหารจีนชั้นสูงในกรุงเทพฯ: การเดินทางสู่เส้นทางอาหาร ‘ประชาธิปไตย’” สารสำคัญของงานชิ้นนี้คือ เรื่องการเปลี่ยนแปลงในแง่ของการต่อรองพื้นที่ความเป็นประชาธิปไตยในอาหารจีน ที่ตอนแรกเริ่มที่อาหารจีนเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ธรรมเนียมการปรุง รสชาติ วัตถุดิบล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดโดยพ่อครัว นับเป็น “กฎเหล็ก” ที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ลูกค้าจะเสพอาหารก็ต้องปรับลิ้นให้เข้ากับรสชาติของอาหารให้ได้ หากใครไม่ยินดีกับรสชาติก็จะถูกตำหนิว่าเสพไม่เป็น ลิ้นไม่ถึง ซ้ำยังอาจโดนมองด้วยสายตาตำหนิ หากมีการสั่งให้เปลี่ยนแปลงรูปแบบอาหาร ซึ่งภัตตาคารก็จะตอบปฏิเสธลูกค้าว่าที่นี่ไม่มีอาหารแบบนั้นจำหน่าย จนเมื่อความหมายของอาหารจีนค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย กอปรกับธุรกิจทุกชนิดต้องเอาใจและบริการลูกค้าให้มากที่สุดภายใต้ระบบทุนนิยม ธุรกิจอาหารจึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาหารให้ตรงตามใจของลูกค้ามากขึ้น เพื่อแข่งขันกันตอบสนองความพึงพอใจของลูกค้าเป็นสำคัญ เราจะเห็นได้ว่าปัจจุบัน มีพิชซ่าหน้ากระเพรา แฮมเบอร์เกอร์ข้าวเหนียวไก่ย่าง เป็นต้น ดังนั้น รูปแบบของอาหารและรสชาติอาหารจากที่เคยขึ้นกับความเผด็จการของพ่อครัว ได้ถูกลดทอนจนหมดความสำคัญลงไปและนำความเป็นประชาธิปไตยคืนสู่ผู้บริโภคโดยทั่วไป

ในที่นี่ ผัดไทยเองก็มีลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วเช่นกัน จากที่เคยมีการกำหนดธรรมเนียมการทำและบงการความเป็นผัดไทยขึ้นมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จนกระทั่งปล่อยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ของวัฒนธรรมประชา ภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี หน้าตาของผัดไทยจึงมีความหลากหลายมากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค รวมถึงในปัจจุบันมีความพยายามส่งเสริมและสนับสนุนครัวไทยให้เป็นครัวโลก ซึ่งได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากทั้งทางภาครัฐและเอกชน และผัดไทยเป็นหนึ่งในอาหารไทยที่ถูกนำไปอวดโฉมต่อสายตาชาวโลก ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งยังเป็นการสร้างรายได้และกระตุ้นระบบเศรษฐกิจของประเทศ มีการพัฒนาฝีมือคนปรุงอาหารไทยเพื่อรองรับกับความต้องการของตลาด ในแง่นี้ผัดไทยถูกใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่วัฒนธรรมของไทย นับเป็นบทบาทใหม่ของรัฐไทยในปัจจุบันที่ร่วมมือกับภาคเอกชนนำผัดไทยออกเผยแพร่เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจภายในประเทศและอวดโฉมวัฒนธรรมไทยผ่านอาหารและวิถีการบริโภค หลังจากที่เคยใช้ผัดไทยควบคุมและจัดระเบียบคนในประเทศ

ความเป็นอนิจจังของผัดไทยคือ การที่ความหมายของผัดไทยเปลี่ยนไปจากอาหารที่ผลิตขึ้นเพื่อกลบเกลื่อนความเป็นอาหารจีน บริโภคในยามที่ประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จนกระทั่งได้รับความนิยมและยอมรับว่าเป็นอาหารไทยที่มีให้เลือกรับประทานหลากหลายรูปแบบ มีความบันเทิงในรสชาติปนเข้ามาผสม ตลอดจนมีการนำวัตถุดิบต่างๆ มาผสมผสานสังสรรค์สร้างผัดไทยในรูปแบบต่างๆ มีการรับประทานร่วมกับอาหารชนิดอื่น หรือในแง่ของโลกปัจจุบัน ผัดไทยกลายเป็นอาหารที่เคลื่อนไปในกระแสโลกาภิวัตน์ ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจภายในประเทศ และเป็นตัวแทนของชนชาติไทย เวลาคิดถึงประเทศไทยต้องนึกถึง

ผัดไทย ผัดไทยจึงไม่ใช่แค่อาหารของคนไทยที่บริโภคในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอีกต่อไป หากแต่ถูกยกระดับให้กลายเป็นอาหารระดับนานาชาติไปแล้ว

6. ผัดไทยในยุคโลกาภิวัตน์

การเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ทำให้โลกเชื่อมต่อกันได้อย่างทั่วถึง การแลกเปลี่ยนโยกย้ายภายในโลกเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ผัดไทยไม่ได้เป็นอาหารที่ถูกจำกัดเฉพาะในดินแดนของประเทศไทยอีกต่อไป แต่ผัดไทยได้ออกไปอวดโฉมให้คนทั่วโลกได้ลิ้มรส และได้สร้างความหมายของผัดไทยในต่างแดนให้กลายเป็นอาหารประจำประเทศไทย เป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของความเป็นไทย รูปแบบของผัดไทยมีการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของผู้บริโภคในแต่ละท้องถิ่น

ความนิยมต่ออาหารไทยในต่างประเทศเริ่มต้นขึ้นมาเมื่อราว 30-40 ปีนี้ เริ่มจากทหารอเมริกันที่เข้ามาประจำฐานทัพในไทยสมัยสงครามเวียดนาม ประเทศไทยเริ่มมีการต้อนรับนักท่องเที่ยว และร้านอาหารไทยในต่างประเทศยุคแรกๆ เปิดเพื่อให้บริการให้กับคนไทยที่อาศัยอยู่ตามเมืองใหญ่ๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไป อาหารไทยกลับเป็นที่นิยมมากขึ้นเรื่อยๆ จนในปี พ.ศ. 2546 มีร้านอาหารไทยกว่า 6,800 ร้านกระจายอยู่ทั่วทุกมุมโลก รายการอาหารไทยที่ทุกร้านต้องมีและเป็นอาหารที่โดดเด่นคือ ผัดไทยและต้มยำกุ้ง ภาพลักษณ์ของอาหารไทยที่มีต่อการรับรู้ของชาวต่างชาติคือ เป็นอาหารเพื่อสุขภาพ รับประทานแล้วไม่อ้วน มีความแปลกใหม่ (exotic) โดยเฉพาะเรื่องรสชาติอาหาร จึงทำให้เป็นที่นิยมได้ไม่ยาก (ศิริจิต สุนันตะ, 2555)

ท่ามกลางอาหารยุคโลกาภิวัตน์ มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอาหารกันอย่างรวดเร็ว มีความเปลี่ยนแปลงในความหมายและรสชาติของอาหารเมื่อมีการข้ามแดน การเข้ามาของอาหารจานด่วนของตะวันตก (fast food) ในภูมิภาคเอเชียส่งผลต่อปัญหาด้านสุขภาพของผู้คนเป็นอย่างมาก อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงความหมายจากอาหารที่ชาวตะวันตกรับประทานกันในชนชั้นคนงาน (working class) เพื่อความสะดวกรวดเร็ว แต่พอมาถึงประเทศไทยกลับกลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นคนทันสมัย โก้ หูหรา พฤติกรรมการบริโภคก็เปลี่ยนไป จากระบายรับรับประทาน บริการตัวเอง กลายเป็นการนั่งใช้เวลาในการรับประทานที่ไม่รีบร้อน เป็นกิจกรรมยามว่าง (ชาติชาย มุกสง, 2549) ผัดไทยหรืออาหารไทยชนิดอื่นๆ เองก็เช่นกัน เมื่อเข้าไปอยู่ในต่างแดน มีการนำที่เน้นถึงความเป็นไทยแท้ๆ เสริมบรรยากาศที่มีลวดลายวิจิตรสวยงาม ให้ภาพว่าเป็นอาหารของชนชั้นสูง อาหารชาววัง เน้นย้ำ

ไปถึงความหลากหลายของวัตถุดิบที่ให้คุณประโยชน์ต่อสุขภาพ มีการปรับปรุงรูปแบบและรสชาติเพื่อให้เข้ากับท้องถิ่นของแต่ละประเทศ นั่นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า อาหารเมื่อมีการข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมแล้ว ด้วยบริบทสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่าง การให้ความหมายต่ออาหารจึงไม่เหมือนกัน ส่งผลต่อพฤติกรรมบริโภคอาหารที่แตกต่างกันออกไป แม้ว่าจะเป็นอาหารชนิดเดียวกันก็ตาม

7. บทสรุปมัดไทยกับคนไทย

ก๋วยเตี๋ยวมัดไทยเป็นอาหารที่เกิดขึ้นในยุคที่มีความต้องการความเป็นไทยเพื่อตอบสนองพื้นที่ทางวัฒนธรรมในการสร้างชาติไทย ในยุคสมัยหนึ่ง มัดไทยถูกรัฐใช้เป็นเครื่องมือเพื่อเสริมสร้างความเป็นไทยและคอยพุงเศรษฐกิจของชาติในภาวะที่ตกต่ำ แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนไปเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ มัดไทยถูกนำมาใช้แสดงออกถึงความเป็นไทย นำรายได้เข้าสู่ประเทศ สร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนไทยเป็นจำนวนมาก มัดไทยยังถูกนำมาใช้ลดช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคม สร้างบรรทัดฐานใหม่ให้สังคมได้มีวัฒนธรรมอาหารร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นเจ้าขุนมูลนาย หรือข้าทาสบริวารเก่า ต่างเริ่มนับหนึ่งและทำความรู้จักกับมัดไทยกันใหม่หมดทั้งสิ้น และเมื่อเวลาผ่านไป มัดไทยได้กลายเป็นพื้นที่ของการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ในการปรุงอาหารจนเกิดเป็นความหลากหลายในรูปแบบของมัดไทยขึ้นมา เป็นพื้นที่ประชาธิปไตยในอาหาร ไม่ถูกผูกมัดหรือจำกัดไว้เฉพาะกับตำราอาหารเล่มใดหรือรูปแบบของมัดไทยดั้งเดิมที่ถูกกำหนดโดยผู้ปกครองประเทศ หากแต่อำนาจในการกำหนดวิถีและชะตากรรมของมัดไทยได้ย้ายมาอยู่ในมือประชาชนมากขึ้น

ดังนั้น จะเห็นว่าความหมายของอาหารไม่เคยหยุดนิ่ง มีปฏิสัมพันธ์ในการเข้ามาต่อรองความหมายอยู่ตลอดเวลา อาหารสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย การบริโภคอาหารของมนุษย์จึงมีความหมายมากกว่าการบริโภคเพื่อมีชีวิตอยู่ของปัจเจกบุคคล คุณูปการของมัดไทยจึงไม่ได้อยู่แค่อร่อย ทำให้อิ่ม เพิ่มพลังงาน เป็นทางเลือกของอาหารสำหรับคนในชาติ หรือคอยรับใช้คนไทยในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมเรื่อยมาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นพื้นที่ในการต่อรองเชิงอำนาจ และเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ต้องตระหนักรู้ถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เข้ามาปะทะต่อรองความหมายในตัวอาหารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

เชิงอรรถ

- ¹ แต่ยังมีข้อถกเถียงถึงที่มาของผัดไทย โดยหม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ (2553) ยืนยันอย่างชัดเจนในรายการ “กินอยู่คือ” ว่ารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพียงแต่สนับสนุนให้ประชาชนบริโภคถ้วยเดียวที่ประกอบด้วยเครื่องปรุงที่หาง่ายเท่านั้น ส่วนที่มีการคิดแปลงเป็นถ้วยเดียวผัดซีอิ๊ว ถ้วยเดียวยอดหน้า เกิดจากพ่อค้าแม่ค้าที่เป็นชาวบ้านธรรมดา ในขณะที่ประยูร อุตุชาฎะ กล่าวว่า ผัดไทยเกิดในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อตอบสนองต่อนโยบายชาตินิยม (ปรัศนีย์ เกษะบุตร, 2554, น. 146)
- ² ส่วนตำราของผัดไทย เมื่อสืบค้นประวัติผัดไทยจากฐานข้อมูลในสื่ออินเทอร์เน็ต มีการยืนยันว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งให้กรมประชาสัมพันธ์จัดทำตำรา “ถ้วยเดียวผัดไทย” แจกจ่ายประชาชนด้วยเช่นกัน โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เลือกใช้ “เส้นจันทบูร” เพื่อให้แตกต่างจากถ้วยเดียวของจีนทั่วไป (ถ้วยเดียวผัดไทย ยุคต้นตำรับ, เข้าถึงเมื่อ 16 พฤษภาคม 2556, จาก http://rueanthai2.lefora.com/2010/06/14/2010061419_2457/)

เอกสารอ้างอิง

- เกษม เพ็ญภินันท์. (2550). *สู่พรหมแดนความรู้ เรื่องวัฒนธรรมบริโภค ความเป็นปกติวิสัย ของการบริโภควัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน. ใน สู่พรหมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค* (หน้า 1-92). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2542). *ปรากฏการณ์ชีวิตบอกอะไรแก่สังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- จิรพร วิทยศักดิ์พันธุ์. (2536). นโยบายวัฒนธรรม ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม. ใน *ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บ.ก.), จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับการเมืองไทยสมัยใหม่* (พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 228-350). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2544). *ประวัติการเมืองไทย 2475-2500*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (ม.ป.ป.). *วิพากษ์ทัศนระรอบงำ: แนวพัฒนาการของมนุษย์มีอยู่ทางเดียว*. ค้นจาก <http://www.human.cmu.ac.th/courseonline/huge/050103/pdf/patthana2.pdf>.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2544). *วิถีสังคมไทย: ประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- ชาติชาย มุกสง. (2549). ฟาสต์ฟูดกลายเป็นภัย การเปลี่ยนแปลงความหมายของอาหาร กับการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ข้ามวัฒนธรรม. *เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 5 วัฒนธรรมบริโภค บริโภควัฒนธรรม วันที่ 29-31 มีนาคม 2549*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (2545). การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487). *วารสารประวัติศาสตร์*, 20-44. ค้นจาก <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/JOH/article/view/2584/2598>.
- เดวิด เค เว็อาจ. (2556). *ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับสังเขป*. (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2521). จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการสร้างชาติไทย พ.ศ. 2481-2487. *วารสารประวัติศาสตร์*, 3(2), 14-31.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2545). ความเป็นอนิจจังของอาหารจีนชั้นสูงในกรุงเทพฯ: การเดินทางสู่เส้นทางอาหาร “ประชาธิปไตย”. *จุดสาร ไทยคดีศึกษา*, 18(4), 42-51.
- ปรีศนีย์ เกศะบุตร. (2554). การรณรงค์เรื่องการกินและการประกอบอาชีพขายก๋วยเตี๋ยวกับนโยบายสร้างชาติของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามใน พ.ศ. 2485-2487. *BU Academic Review*, 10(1), 136-149.
- ผัดไทย-หอยทอด*. (2551). กรุงเทพฯ: แสงแดด.
- ภิกษุศักดิ์ กัลยาณมิตร. (2551). *ลัทธิชาตินิยมในราชอาณาจักรสยาม (4)*. ค้นจาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=414320>.
- ยศ สันตสมบัติ. (2548). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2549). รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ*.

- ศิริจิต สุนันต์๊ะ. (2555, กันยายน 6). อาหารกับโลกาภิวัตน์. *เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชามนุษยวิทยาโภชนาการ*, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมสุข หินวิมาน. (2545). ครัว: พื้นที่การผลิตวัฒนธรรมแห่งชีวิตประจำวัน, ใน *รัฐศาสตร์สาร*, 23(2), 171-213.
- อรุษา ผู้พัฒนา. (2547). อาหาร: ความเข้าใจในเพศสภาพ ชนชั้น และอำนาจ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- de Certeau, M. (1998). *The practice of everyday life (Volume 2: Living & Cooking)*. Minneapolis: The University of Minneapolis Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*. (Q. Hoare & G. N. Smith, Trans.). New York: International Publishers.